sizlikni, “yem yo‘q” esa mehnatsiz rizq bo‘lmasligini bildiradi. Paremaning aksiologik modeli quyidagi konseptual zanjir orqali ifodalanadi: *Harakat → Mehnat → Rizq → Farovonlik,*

unga zid holda esa: *Harakatsizlik → Bekorchilik → Rizqsizlik.*

Bu model Xorazm xalqining iqtisodiy va axloqiy qarashlarida mehnatning markaziy qadriyat ekanligini tasdiqlaydi.

Mehnat konseptining aksiologik maydoni quyidagicha bo‘ladi:

Konseptual belgi	**Aksiologik qiymati**	**Paremiologik ifoda**
Mehnatsevarlik	Ijobiy	*Jatgan ökizä jem yoq*
Harakatchanlik	Ijobiy	*Köp oŧŕyan kötä jaqar*
Dangasalik	Salbiy	*Išjaqmasa it baqmas*
Ish tanlash	Salbiy	*Išjaqmas iš säjlidi*

Yuqoridagidan ham ko‘rinadiki, Xorazm aksiosferasida mehnat iqtisodiy faoliyatdan ko‘ra kengroq tushuncha bo‘lib, u shaxsning axloqiy qadr-qimmati va jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini belgilovchi mezon sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa. Xorazm vohasi maqollarida mehnat voha aksiosferasining markaziy konseptlaridan biridir. *Išyaqmas*, *yatgan*, *iš säyläš* kabi leksik birliklar salbiy baholashni ifodalovchi aksiologik markerlar sifatida faol qo‘llanadi. Maqollar mehnatsevarlikni ijtimoiy me’yor, dangasalikni esa axloqiy nuqson sifatida baholovchi lingvomadaniy mexanizm vazifasini bajaradi.

Xorazm shevasiga xos maqollar hududiy qadriyatlar tizimini va xalqning mehnatga oid milliy dunyoqarashini o‘rganishda muhim paremiologik manba hisoblanadi. Aksiolingvistik yondashuv Xorazm vohasi maqollarida mujassam bo‘lgan mehnat konseptining baholovchi semantikasi hamda voha xalqining milliy aksiosferasini chuqurroq ochib berishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. М., “Наука”, 1988, 341 с.

(2). Ивин А.А. Современная аксиология: некоторые актуальные проблемы. Философский журнал, 2010, № 1 (4), с. 66–78.

(3). Safarov Sh. Pragmalingvistika. Toshkent, O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.

(4). Маджидова Р. Антропоцентрик мақолларнинг аксиологик тадқиқи (ўзбек ва рус тиллари материаллари асосида). Филол. фан. док. ... дисс. автореф., Фарғона, 2020.

(5). O‘zbek tilidagi maqollarning aksiolingvistik tahlili. Monografiya, Toshkent, “Bookmany print”. Sharipova Sadoqat Olimboy qizi. Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi; sharipova sadoqat16@gmail.com, 2023, 136-bet.

(6). Norboyeva Sh., Sadullayeva N., Atabayeva M. Xorazm shevalari maqol va iboralari qisqacha izohli lug‘ati. Urganch, “Xorazm”, 2022, 104-bet.

(7). Қамбаров Ғ.С. Баҳо муносабати ва унинг ўзбек тилида ифодаланиши (шахслараро муносабат асосида): филол. фан. номз... дисс., Тошкент, 2008.

(8). Mirzayev T., Musaqulov A., Sarimsoqov B. O‘zbek xalq maqollari. Toshkent, 2019, 512-bet.

(9). Жўраева Б. Мақолларнинг лисоний мавқеи ва маъновий услубий қўлланилиши. Филол. фан. номз. … дисс. автореф., Тошкент, 2002.

(10). Жўраева Б. Ўзбек халқ мақоллари шаклланишининг лингвистик асослари ва прагматик хусусиятлари. Филол. фан. док. ... дисс. автореф., Самарқанд, 2019.

(11). Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М., “Гнозис”, 2004, 390 с.

Alqarov Nazarbek Alisher o‘g‘li (Toshkent davlat Transport universiteti tadqiqotchisi;UDK 82.0:801.73:591)

ZOOPOETIKA ADABIYOTSHUNOSLIK PARADIGMASI SIFATIDA VA UNING ZAMONAVIY TALQIN TAMOYILLARI

Annotatsiya. *Maqolada zoopoetikaning adabiyotshunoslikdagi maqomi, nazariy manbalari va zamonaviy talqin tamoyillari tahlil qilinadi. Yo‘nalishdagi to‘rt oqim – falsafiy-etik, poetik-formal, narratologik va kognitiv-semiotik yondashuvlar qiyoslanib, har birining tahliliy imkoniyati o‘zbek badiiy nasridan olingan aniq misollar asosida ko‘rsatiladi. Zoopoetik o‘qishning bosh sharti, ya’ni, hayvon obrazini ramzga aylantirmaslik talabi va antropomorfizm masalasi muhokama qilinadi.*

Kalit so‘zlar*: zoopoetika, adabiy hayvon tadqiqotlari, paradigma, antropomorfizm, badiiy obraz, tanaviy tasvir, zoonim, o‘xshatish.*

ЗООПОЭТИКА КАК ПАРАДИГМА ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ И ПРИНЦИПЫ ЕЁ СОВРЕМЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Аннотация. *В статье анализируется статус зоопоэтики в литературоведении, её теоретические источники и принципы современной интерпретации. Сопоставляются четыре течения направления – философско-этическое, поэтико-формальное, нарратологическое и когнитивно-семиотическое, аналитические возможности каждого показаны на конкретных примерах из узбекской художественной прозы. Обсуждаются главное требование зоопоэтического чтения – не превращать образ животного в символ – и проблема антропоморфизма.*

Ключевые слова: *зоопоэтика, литературные исследования животных, парадигма, антропоморфизм, художественный образ, телесное описание, зооним, сравнение.*

ZOOPOETICS AS A PARADIGM OF LITERARY STUDIES AND THE PRINCIPLES OF ITS CONTEMPORARY INTERPRETATION

Annotation. *The article analyses the status of zoopoetics in literary studies, its theoretical sources and the principles of its contemporary interpretation. Four currents of the field – the philosophical-ethical, the poetic-formal, the narratological and the cognitive-semiotic – are compared, and the analytical potential of each is demonstrated on concrete examples drawn from Uzbek literary prose. The central requirement of zoopoetic reading, namely the demand not to turn the animal image into a symbol, and the problem of anthropomorphism are discussed.*

Keywords*: zoopoetics, literary animal studies, paradigm, anthropomorphism, literary image, bodily description, zoonym, simile.*

Kirish. Adabiyotshunoslikda hayvon obraziga qiziqish uzoq tarixga ega bo‘lsa-da, uni mustaqil nazariy muammo sifatida qo‘yish nisbatan yaqin hodisa hisoblanadi. An’anaviy tahlilda hayvon tasviri, ko‘pincha, ikki holatdan birida qaralgan: u yo tabiat manzarasining tarkibiy qismi, yo insonga oid ma’noni yetkazuvchi allegorik vosita deb baholangan. Har ikki holatda ham jonzotning matndagi o‘z mavjudligi tahlil predmetidan tashqarida qolgan. Zoopoetika aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan yo‘nalish sifatida shakllandi.

Atamaning o‘zi yangi emas. U, dastlab, XX asr boshida nemis adabiyotshunosligida qo‘llanilgan bo‘lib, hayvon tasvirining she’riyatdagi o‘rnini bildirar edi. Biroq atama uzoq vaqt yakka qo‘llanish bo‘lib qoldi va undan tizimli tahlil apparati chiqmadi. Yo‘nalishning haqiqiy shakllanishi gumanitar bilimda inson markazidan chekinish tamoyili kuchaygan davrga to‘g‘ri keladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, o‘zbek adabiyotshunosligida zoopoetika atamasi qo‘llanila boshlagan bo‘lsa-da, uning nazariy tarkibi, ichki ajratimlari va badiiy nasr materialiga tatbiq etilish shartlari yetarlicha yoritilmagan. Maqolaning maqsadi yo‘nalishdagi to‘rt oqimni qiyoslash va ularning har birini aniq matn misollarida sinab ko‘rishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Zoopoetika bo‘yicha tadqiqotlarni to‘rt guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh falsafiy asosga tayanadi va unda hayvon inson o‘zligining chegarasi sifatida qaraladi [1]. Yondashuvning kuchli tomoni predmetni qayta ta’riflashida, zaif tomoni esa matn tahliliga bevosita vosita bermasligida ko‘rinadi. Ikkinchi guruh hayvonni badiiy shaklning manbai deb biladi. Bu yo‘nalish vakillari jonzotning tana harakati, ovozi va ritmi she’riy shaklga ta’sir qilishini ko‘rsatadi [2]. Yondashuvning afzalligi aniq o‘lchov birligiga tayanishida, cheklovi esa material turida: ritm va bo‘g‘in orqali tahlil she’riyatda ishlaydi, nasrda esa uni tafsilot zichligi birligiga o‘tkazish talab etiladi.

Uchinchi guruh bayon nazariyasiga tayanadi va hayvonni voqea ishtirokchisi sifatida o‘rganadi [3]. Bu yerda tahlil vositasi ancha aniq, negaki ishtirokchining matndagi o‘rni bayon tuzilishi orqali belgilanadi. Yondashuvning nozik joyi tayanch tushunchaning ikkilamchi ma’noga ega bo‘lishida ko‘rinadi. To‘rtinchi guruh kognitiv va semiotik apparatga tayanadi. Unda hayvon nomi konseptual tizimning tarkibiy qismi deb qaraladi va ma’no ko‘chishining barqaror qoliplari tekshiriladi [4]. Bu yondashuv madaniy farqni ko‘rsatishda samarali, biroq individual badiiy yechimlarni umumiy qolipga bo‘ysundirish xavfini tug‘diradi.

Yo‘nalishning umumiy manzarasini tizimlashtirgan tadqiqotlarda asosiy kelishmovchilik hayvonni belgi deb qarash bilan mavjudot deb qarash orasida ekani ko‘rsatilgan [5]. Shu kelishmovchilikni hal qilish o‘rniga darajalanadigan shkalaga aylantirish maqsadga muvofiqroq ko‘rinadi. O‘zbek adabiyotshunosligida hayvon obrazi, asosan, folklor va lisoniy material doirasida o‘rganilgan. Xalq ertaklari poetikasiga bag‘ishlangan ishlarda hayvon qahramonlarning tuzilmaviy vazifasi tavsiflangan [6], zoonim komponentli frazeologik birliklar esa alohida tadqiqot predmeti bo‘lgan [7]. Bu ishlarda material boy to‘plangan, ammo ularning barchasida tahlil birligi til birligi bo‘lib, uning chegarasi lug‘at tomonidan belgilab berilgan. Badiiy

nasrda esa birlikni tadqiqotchining o‘zi ajratishi kerak bo‘ladi va shu bosqichda qo‘shimcha qoida talab etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy-tipologik tahlil, kontekstual tahlil va tarixiy-genetik yondashuv metodlaridan foydalanildi. Nazariy manba sifatida zoopoetika va adabiy hayvon tadqiqotlari yo‘nalishidagi ishlar, badiiy material sifatida esa O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” va “Ikki eshik orasi” asarlari olindi. Yondashuvlarni ajratishda ularning mavzusi emas, qo‘ygan savolining turi asos qilib olindi, negaki bir xil material turli savol doirasida turlicha natija beradi. Har bir yondashuv uchun uch parametr aniqlandi: tahlil predmeti, tahlil vositasi va natijaning tekshirilish imkoniyati. Badiiy matndan hayvon nomi qatnashgan kontekstlar ajratib olinib, ularning har biri to‘rt yondashuv nuqtayi nazaridan izohlandi. Tahlilga faqat manbasi hamda sahifasi ko‘rsatilgan va ma’nosini tiklash uchun yetarli hajmdagi parchalar kiritildi.

Tahlil va natijalar. Quyida yo‘nalishning shakllanish yo‘li qisqacha bayon qilinadi, so‘ngra to‘rt yondashuvning har biri alohida ko‘rib chiqiladi va ularning tahliliy imkoniyati aniq matn parchalari asosida sinab ko‘riladi. Atamaning tarixi uch bosqichni qamrab oladi. Dastlabki bosqichda u tavsifiy ma’noda, ya’ni, hayvon tasvirlangan she’riy asarlar majmuini bildiruvchi nom sifatida qo‘llangan; bu bosqichda atama ortida metodologik mazmun yo‘q edi. Keyingi bosqichda u falsafiy matnga ko‘chdi va unda hayvon masalasi inson o‘zligining chegarasi sifatida qo‘yildi [1]. Uchinchi bosqichda atama adabiyotshunoslikka qaytdi, ammo endi tahlil vositasi bilan birga keldi [8]. Uch bosqichning ketma-ketligi tasodifiy emas: atama, avval, material bilan, keyin, muammo bilan, oxirida esa metod bilan bog‘landi. Shu tartib gumanitar bilimda yangi yo‘nalishlarning shakllanishiga xos umumiy qonuniyatni aks ettiradi va zoopoetika bu jihatdan istisno hisoblanmaydi.

Bu yondashuv hayvonning matndagi maqomini emas, uning inson tafakkuridagi o‘rnini tekshiradi. Uning natijasi tahlil vositasi emas, predmet chegarasi bo‘lib chiqadi. Badiiy matnda bunday qatlam, ko‘pincha, jonzotga nisbatan javobgarlik masalasi qo‘yilgan o‘rinlarda namoyon bo‘ladi. Masalan: “Payg‘ambar orqasini silagan jonivor-a! Hozir ko‘ramiz-da!” [9]. Bu jumlada hayvonga munosabat diniy an’ana orqali asoslanadi va jonzotning maqomi insonning ixtiyoridan tashqarida turgan me’yor bilan belgilanadi. Falsafiy-etik yondashuv aynan shu qatlamni ochadi, ammo undan obrazning matndagi og‘irligini baholash uchun ko‘rsatkich chiqmaydi.

Shunga o‘xshash o‘rin qarg‘ish formulasida ham uchraydi: “Sendaqa onani mushuk yesin!” [9;77-b.]. Bu yerda jonzot nomi jazo tasavvurining bir qismi bo‘lib keladi. Ikkala misolda ham hayvon axloqiy tizimning elementi sifatida namoyon bo‘ladi, biroq uning o‘z mavjudligi tasvirlanmaydi. Demak, falsafiy qatlam matnda bor, lekin u obrazni emas, unga bo‘lgan munosabatni ochadi.

Bu yondashuv shakliy xususiyatlarni tahlil qilish imkonini beradi. Uning eng qimmatli jihati o‘lchov birligini aniq belgilashda, ya’ni, tasvir zichligi va tanaviy tafsilotlar soni orqali obrazning matndagi og‘irligini baholashda ko‘rinadi. O‘zbek nasrida tanaviy tasvir odatda tejamkor beriladi. Masalan: “Molxonada galanska sigir xomush pishqirib qo‘ydi” [9;102-b.]. Bir jumlada uchta belgi qayd etiladi – makon, jonzotning turi va tovush, boshqa hech qanday tafsilot berilmaydi. Shu tejamkorlik o‘zbek nasridagi hayvon tasvirining tayanch qolipini tashkil etadi. Tasvir zichligi ortadigan o‘rinlar esa alohida ahamiyatga ega. Masalan: “bir chumchuq ovozi boricha chirqillab shundoq tumshug‘im oldidan uchib o‘tdi” [9;36-b.]. Bu yerda ovoz, harakat, yo‘nalish va masofa bir jumlaga jamlanadi. Poetik-formal yondashuv ana shu zichlik o‘zgarishini o‘lchov birligi sifatida qo‘llash imkonini beradi va shu bilan u she’riy materialdan nasrga ko‘chiriladi. Tovush qatlami alohida e’tiborga loyiq. “Uzoqdan eshak hangragani eshitiladi” [9;55-b.] va “Faqat molxonada sigir mo‘raydi” [9;138-b.] kabi o‘rinlarda jonzot ko‘rinmaydi, u faqat tovush orqali mavjud bo‘ladi. Bunday tasvir shaklida obraz makonni belgilaydi va vaqt oqimini bildiradi, ammo voqeada ishtirok etmaydi. Bu holat poetik-formal yondashuv uchun qulay material beradi, chunki tasvirning eng kichik birligi aniq ajraladi.

Bu yondashuv obrazning bayondagi o‘rnini belgilashga imkon beradi. Tahlil vositasi eng aniq, negaki ishtirokchining harakati, uning voqea yechimiga ta’siri va nigoh markazining joylashuvi matnda bevosita kuzatiladi. Masalan: “Mosh, Mosh! – deb orqasini siladim-da, kalamush qamalib qolgan xumga yaqin keldim” [9;30-b.]. Bu parchada ikki jonzot bir vaqtda ishtirok etadi va ularning bayondagi maqomi turlicha: biri nom bilan ataladi hamda qahramonning harakatiga sherik bo‘ladi, ikkinchisi esa faqat vaziyat sharti sifatida qayd etiladi. Bitta jumlada ikki xil maqom yonma-yon kelishi yondashuvning sezgirligini ko‘rsatadi. Nigoh markazi masalasi ham shu yondashuv doirasida hal qilinadi. Masalan: “Dadamga ergashib arpa o‘roqqa borganimda chumolilarni tomosha qilishni yaxshi ko‘rardim” [9;115-b.]. Bu yerda jonzot bolaning nigohi orqali beriladi va uning matndagi mavjudligi kuzatuvchining diqqatiga bog‘liq bo‘lib qoladi. Yonda-

shuvning cheklovi ma'noviy qatlamni qamramasligida ko'rinadi. U obrazning voqeadagi o'rnini aniq ko'rsatadi, ammo shu o'rin nima uchun madaniy jihatdan aynan shunday ekanini izohlamaydi.

Bu yondashuv ma'noning madaniy zaminini ochadi. U konseptual ko'chish yo'nalishini va tushunchaning qatlamli tuzilishini ko'rsatadi. O'zbek nasrida ko'chishning eng ko'p uchraydigan shakli hayvon nomi asosidagi o'xshatish hisoblanadi. Masalan: "Onam chumchuqdek chirqillab juvonga yopishdi" [10; 25-b.]. Bu yerda jonzot tasvirlanmaydi, uning nomi faqat ovoz va harakat tezligining o'lchovi sifatida ishlatiladi. Shunga o'xshash qolip boshqa o'rinda ham takrorlanadi: "Cholda bir oy yurib chanqagan tuyadek suv demaganni yamlamay yutadi" [10;131-b.]. Ikkala misolda ham manba maydon hayvon, maqsad maydon esa inson hisoblanadi. Ko'chishning baholovchi yo'nalishi alohida e'tiborni talab qiladi. "Qo'tir echkidan boshqa nimangiz bor o'zi?" [10;222-b.] va "Nima, bozor bo'lib men echkimanmi!" [10;50-b.] kabi o'rinlarda hayvon nomi insonga nisbatan qo'llanganda kamsitish ohangini beradi. Demak, o'zbek materialida jonzot inson tizimining quyi bo'g'inida turadi va unga o'xshatish pasaytirish ma'nosini yuklaydi. O'lchov vazifasidagi qo'llanishlar ham shu qatorga kiradi: "bir yo'la yigirmata qo'shho'kizning o'rniga yer ag'dararmish" [9;58-b.]. Bu yerda jonzot nomi kuch birligi sifatida ishlaydi, ya'ni u tasvir emas, hisob vositasi bo'lib keladi. Kognitiv apparat aynan shunday qo'llanishlarni tizimlashtirish uchun qulay.

Yo'nalishning markaziy qoidasi hayvon obrazini ramzga aylantirmaslik talabidan iborat [8]. Talab tushunarli: agar tahlilchi jonzotni darhol biror mavhum tushunchaning belgisi deb o'qisa, obrazning matndagi o'z mavjudligi yo'qoladi va tahlil an'anaviy allegorik talqinga qaytadi. Ayni paytda bu talab amaliy tahlilda qiyinchilik tug'diradi. Badiiy matnda ramziy qatlam, ko'pincha, haqiqatan mavjud bo'ladi va uni inkor etish matnning bir qismini ko'rmaslikni anglatadi. Shu sababli talabni taqiq sifatida emas, o'lchov sifatida qo'llash maqsadga muvofiq: ramzga aylanish darajasi rad etilmaydi, balki qayd etiladi va boshqa ko'rsatkichlar bilan birga hisobga olinadi. Talabning yana bir jihati janr tabiati bilan bog'liq. Ertak va masalda hayvon obrazi tayyor allegorik qolipda keladi va uni ramzdan ajratish deyarli imkonsiz. Realistik nasrda esa jonzot, avvalo, kundalik hayotning qismi sifatida namoyon bo'ladi. Masalan: "Bahor paytlari ola sigirini yetaklab kelib qoladi" [10;66-b.], bu o'rinda, hech qanday ramziy yuklama yo'q, jonzot faqat turmush manzarasining qismi hisoblanadi. Antropomorfizm masalasi ham shu qatorga kiradi. Uni butunlay rad etish matnning ko'p qatlamini yo'qotadi, to'liq qabul qilish esa hayvonni yana insonning soyasiga aylantiradi. Oraliq yechim quyidagicha: antropomorf belgilar sanaladi, ammo ular obrazning baholanish mezoni sifatida emas, tavsiflash birligi sifatida qo'llanadi. Tahlilchining pozitsiyasi ham hisobga olinishi kerak, negaki obrazni qanchalik mustaqil ko'rsatsa, matnni shunchalik yuksak baholayotgandek taassurot paydo bo'ladi.

Yondashuvlarni qiyoslash uchun ularning har birida qo'yiladigan savol turini aniqlash zarur. Falsafiy yondashuv jonzot nima uchun muhim ekanini so'raydi, poetik yondashuv uning shaklga ta'sirini tekshiradi, bayoniy yondashuv voqeadagi o'rnini belgilaydi, kognitiv yondashuv esa ma'noning manbaini izlaydi. To'rt savolning birortasi qolganlarining o'rnini bosmaydi. Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki, bitta parcha bir vaqtning o'zida bir necha yondashuv doirasiga kirishi mumkin. Chumchuq bilan qiyos kognitiv apparat uchun ko'chish qolipi, poetik apparat uchun esa tovush tafsiloti hisoblanadi. Shu holat yondashuvlarni raqib tizimlar emas, o'zaro to'ldiruvchi imkoniyatlar sifatida qarashga asos beradi.

Qiyosiy tadqiqot uchun qo'shimcha talab paydo bo'ladi: ikkala materialda bir xil tartibda qo'llanadigan va tekshirilishi mumkin bo'lgan ko'rsatkichlar kerak. Shu talab bilan baholanganda bayoniy va poetik yondashuvlar amaliy jihatdan qulayroq, kognitiv yondashuv esa madaniy qatlamni ochish uchun zarur bo'lib chiqadi. Falsafiy yondashuv esa tahlil quroli emas, predmet chegarasini belgilovchi asos sifatida saqlanadi.

Xulosa. Zoopoetika bugungi kunda yagona maktab emas, bir necha nazariy oqimni birlashtiruvchi maydon sifatida amal qiladi. Uning shakllanish yo'li atama darajasidan metodologik yondashuvga qadar uch bosqichni qamrab oladi va bu jarayonda falsafiy qatlamning roli hal qiluvchi bo'lgan. To'rt yondashuvning har biri o'z tahlil vositasiga va o'z chegarasiga ega. Falsafiy-etik yondashuv predmet chegarasini belgilaydi, poetik-formal yondashuv tasvir zichligini baholash imkonini beradi, narratologik yondashuv obrazning bayondagi mavqeyini aniqlaydi, kognitiv-semiotik yondashuv esa ma'noning madaniy zaminini ochadi.

O'zbek badiiy nasridan olingan misollar shuni ko'rsatdiki, tanaviy tasvir bu materialda tejamkor beriladi, tovush qatlami esa mustaqil tasvir vositasi bo'lib xizmat qiladi. Hayvon nomi asosidagi o'xshatishlarda baholovchi yo'nalish pasaytiruvchi xarakterga ega, ya'ni jonzot inson tizimining quyi bo'g'inida turadi. Yo'nalishning bosh sharti – hayvonni ramzga aylantirmaslik – taqiq emas, o'lchov sifatida qo'llanganda amaliy qiymat kasb etadi. Uni o'zbek adabiyotshunosligiga tatbiq etish uchun tahlil birligining aniq ta'rifi,

yopiq tekshiruv savollari va milliy belgini individual yechimdan ajratuvchi tashqi tasdiq mezoni zaruriy shart bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Derrida J. The Animal That Therefore I Am (More to Follow). Trans. by D.Wills. Critical Inquiry. Chicago, 2002, vol. 28, № 2, p. 369–418.

(2). Moe A.M. Zoopoetics: Animals and the Making of Poetry. Lanham: Lexington Books, 2014, 170 p.

(3). Herman D. Narratology beyond the Human: Storytelling and Animal Life. New York, Oxford University Press, 2018, 384 p.

(4). Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980, 242 p.

(5). Borgards R. Introduction: Cultural and Literary Animal Studies. Journal of Literary Theory. Berlin, 2015, vol. 9, № 2, p. 155–160.

(6). Jalolov G‘. O‘zbek xalq ertaklari poetikasi. Monografiya, Toshkent, “Fan”, 1976, 158-bet.

(7). Xoshimova O.O. O‘zbek va ingliz tillarida zoonimik frazeologik birliklarning leksik-semantik va leksikografik tadqiqi. Filol. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dis. avtoreferati, Namangan, 2025, 58-bet.

(8). Driscoll K., Hoffman E. Introduction: What Is Zoopoetics? What Is Zoopoetics? Texts, Bodies, Entanglement. Cham: Palgrave Macmillan, 2018, p. 1–13.

(9). Hoshimov O‘. Ikki eshik orasi. Roman, Toshkent, “Sharq”, 2012, 624-bet.

(10). Hoshimov O‘. Dunyoning ishlari. Qissa va hikoyalar. Toshkent, “Yangi asr avlodi”, 2019, 336-bet.

Otebaeva Dilbar Ayapbergen kizi (Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi)

QORAQALPOQ EKOLOGIK TERMINOLOGIYASIDA ARAB VA FORS O‘ZLASHMALARINING O‘RNI

Annotatsiya*. Ushbu maqolada qoraqalpoq ekologik terminologiyasida arab va fors tillaridan o‘zlashgan leksik birliklarning o‘rni va lingvistik xususiyatlari tadqiq etilgan. Arab va fors tillari bilan uzoq tarixiy-madaniy aloqalar natijasida qoraqalpoq tilining lug‘at tarkibiga kirib kelgan o‘zlashmalar ekologik terminologiyaning shakllanishida ahamiyatga ega. Tadqiqotda arab va fors o‘zlashmalarining ekologik tushunchalarni ifodalashdagi xususiyatlari, semantik mazmuni va terminologik tizimdagi qo‘llanish doirasi tahlil qilingan. Shuningdek, o‘zlashma terminlarning qoraqalpoq tilining fonetik, morfologik va semantik xususiyatlariga moslashish jarayonlariga e’tibor qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *qoraqalpoq tili, ekologik terminologiya, arab o‘zlashmalari, fors o‘zlashmalari, ekologik terminlar, o‘zlashma birliklar, semantika, terminologiya.*

РОЛЬ АРАБСКИХ И ПЕРСИДСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ КАРАКАЛПАКСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация*. В данной статье исследуются место и лингвистические особенности лексических единиц, заимствованных из арабского и персидского языков, в каракалпакской экологической терминологии. Заимствования, вошедшие в словарный состав каракалпакского языка в результате длительных историко-культурных связей с арабским и персидским языками, играют важную роль в формировании экологической терминологии. В исследовании проанализированы особенности арабских и персидских заимствований в выражении экологических понятий, их семантическое содержание и сфера применения в терминологической системе. Также уделено внимание процессам адаптации заимствованных терминов к фонетическим, морфологическим и семантическим особенностям каракалпакского языка.*

Ключевые слова: *каракалпакский язык, экологическая терминология, арабские заимствования, персидские заимствования, экологические термины, заимствованные единицы, семантика, терминология.*

THE ROLE OF ARABIC AND PERSIAN BORROWINGS IN KARAKALPAK ECOLOGICAL TERMINOLOGY

Annotation. *This article investigates the role and linguistic features of lexical units borrowed from Arabic and Persian in Karakalpak ecological terminology. Borrowings that entered the vocabulary of the Karakalpak language as a result of long historical and cultural ties with Arabic and Persian play an important role in the formation of ecological terminology. The study analyzes the features of Arabic and Persian loanwords in expressing environmental concepts, their semantic content, and the scope of their application within the terminological system. Attention is also paid to the processes of adaptation of borrowed terms to the phonetic, morphological and semantic features of the Karakalpak language.*